

POLYPARADIGMATILITY AS METHODOLOGICAL COORDINAT SYSTEM FOR UNDERSTANDING OF TRANSFORMATION OF MODERN EDUCATION FUNCTIONS

Yakovlev A. O.

The theoretical and methodological potential of functionalism, theory of conflict and structuralism has been revealed in this article. Also it has been substantiated application of polyparadigm approach to study of transformation peculiarities of modern education. The choices of solution of social inequality in access to education are described according to the groundwork, which were elaborated in western philosophy and educational sociology. The influence of educational institution type and educational sociocultural environment on personality sociocode of pupil and student has been discovered.

Key words: polyparadigm approach, sociocode, structuralism, theory of conflict, functionalism.

УДК 37.013.73

Н. М. Філяніна, кандидат філологічних наук, доцент

ЕТИКА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА

Відповідальність є ключовим етичним поняттям концепції сталого розвитку. Відповідальність, вкладена у зміст концепції сталого розвитку, належить до відповідальності, орієнтованої на майбутнє, оскільки сучасні покоління мають нести відповідальність за прийнятні умови життя наступних поколінь, а отже, й за власну діяльність. Етику відповідальності слід розглядати як необхідну умову впровадження в життя принципів сталого розвитку. Завдання освіти як діяльності, спрямованої на майбутнє, збігається із завданням етики відповідальності та принципами концепції сталого розвитку. Екологічна освіта має стати невід'ємною складовою будь-яких освітніх програм і проєктів.

Ключові слова: сталий розвиток, відповідальність, етика відповідальності, екологічна освіта.

Актуальність проблеми. Системна криза, яка у ХХ – на початку ХХІ ст. набула глобальних масштабів, змушує світове співтовариство мобілізувати зусилля на пошук та обґрунтування ефективних стратегій не тільки виживання людства та забезпечення його подальшого фізичного існування, а й збереження людяності. Це, у свою чергу, потребує не тільки технічних засобів

подолання екологічних, економічних чи фінансових криз, а й зміни світоглядних і ціннісних орієнтирів для подолання антропологічної кризи. Однією із таких стратегій є стратегія сталого розвитку, яка була викладена у звіті «Наше спільне майбутнє» Світової комісії з довкілля та розвитку на чолі з Гро Г. Брундтланд [10]. Концепція сталого розвитку стала, з одного боку, центральною темою міжнародних форумів найвищого рівня, а з другого – темою для наукових дискусій та філософських рефлексій щодо змісту самої концепції, її принципів та шляхів їх практичного впровадження. В основі сталого розвитку відповідно до його базового визначення лежить відповідальність сучасного суспільства за здоров'я, добробут і безпеку наступних поколінь. Концепція сталого розвитку передбачає не тільки узгодження політики економічного зростання з політикою охорони навколишнього середовища та природних ресурсів, а й морально-етичну складову. Тому визначення сталого розвитку як основи ефективної еколого-економічної діяльності, зумовленої розвитком техніки і технологій [7, с. 11], має доповнюватися аналізуванням людського чинника, а також таких атрибутів людського буття, як духовність і моральність.

Відповідальність є ключовою етичним поняттям концепції сталого розвитку. Тому під час розроблення теоретичних підвалин концепції сталого розвитку та шляхів її практичного впровадження необхідно проаналізувати зміст поняття «відповідальність». Відповідальність зазвичай визначають як міру відповідності поведінки особи, групи осіб або держави наявним вимогам, чинним суспільним нормам, правилам співжиття, правовим законам тощо [1, с. 87].

Виклад основного матеріалу. Німецький філософ К. М. Маєр-Абіх розрізняє два типи відповідальності: 1) відповідальність за самого себе, що *орієнтована на минуле*, бо за свою діяльність можна відповідати тоді, коли вона вже завершена; 2) відповідальність за іншого та інше, що *орієнтована на майбутнє*, тобто на діяльність, яку ця відповідальність має спрямовувати. Причому відповідальність за майбутнє та інших включає й минулу відповідальність за самого себе. Цю тезу Маєр-Абіх ілюструє прикладом відповідальності батьків за своїх дітей, які втілюють майбутнє, а отже, й за самих себе [6, с. 66–68].

Маєр-Абіх також приділяє значну увагу визначенню відповідального суб'єкта та деталізації того, за що несе відповідальність цей суб'єкт. Для цього філософ аналізує різні форми відповідальності, ґрунтовані на егоцентризмі (автономний індивід), непотизмі (мораль роду), націоналізмі (коло співвітчизників), антропоцентризмі сучасності (спільнота близьких і далеких людей), антропоцентризмі (людство як замкнене суспільство), мамалізмі (вищі тварини серед нас), біоцентризмі (спільнота живих істот) та фізіоцентризмі (світ як ціле) [6, с. 71–96]. Ці форми відповідальності розрізняються за об-

широм кола відповідальності, а отже, й за її обсягом. Історично вони виникають не одночасно, а еволюціонують від автономного індивіда Нового часу (Локковий образ людини) до усвідомлення того, що «все, що існує з нами, є мірою нашої людяності» [6, с. 96].

Так, відповідальність, ґрунтована на егоцентризмі, передбачає насамперед відповідальність за самого себе, а на інших відповідальність поширюється лише тоді, коли вони потрапляють у сферу інтересів автономного індивіда. Коло відповідальності розширюється шляхом включення в нього близьких людей (родичів, друзів, людей того самого прошарку або професії тощо), співвітчизників (земляків, людей своєї національності тощо). Маєр-Абіх, визнаючи важливість останнього для консолідації нації, країни, у той же час вказує на обмеженість відповідальності, що ґрунтується на відповідальності за рід і націю, в умовах глобалізації, коли економічно розвинені країни продовжують наращувати свій економічний потенціал за рахунок слабших країн, у тому числі їхніх природних ресурсів. Це, зокрема, є однією з причин сучасної глобальної екологічної кризи.

Таким чином, відповідальність, окреслена лише колом нації, не тільки не відповідає запитам сучасності, а й може поглиблювати кризи і конфлікти. «Доки коло відповідальності суб'єктів політичної дії окреслюватиметься національними межами, – пише Маєр-Абіх, – я не знаю, як можна запобігти катастрофі» [6, с. 80]. Він вважає, що цю проблему можна частково розв'язати завдяки спільній відповідальності на глобальному рівні, коли б коло відповідальності охоплювало все людство як спільноту співучасників. Тоді відповідальність, що ґрунтується на антропоцентризмі, долає межі непотизму та націоналізму, охоплюючи все нинішнє людство, а кожна людина починає діяти відповідально стосовно кожної іншої людини. Але при цьому поза колом відповідальності залишається природа, а отже, питання подолання екологічних криз залишається відкритим.

Питання відповідальності за майбутнє Маєр-Абіх розглядає в контексті ширшого тлумачення антропоцентризму, пропонуючи розширити коло відповідальності за рахунок включення в нього прийдешніх поколінь: «Коло відповідальності має містити і відповідальність за те, аби прийдешні покоління мали не менше шансів для життя, ніж ті, які одержали ми самі» [6, с. 85]. Ця теза Маєр-Абіха суголосна визначенню сталого розвитку як такого типу розвитку, що задовольняє потреби теперішніх поколінь, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої потреби [10]. Отже, бачення відповідальності в етико-філософській системі Маєр-Абіха можна розглядати як обґрунтування концепції сталого розвитку.

Крім того, на переконання Маєр-Абіха, сучасне людство не може обмежуватися самим собою, оскільки людство не є закритим суспільством, а спо-

ріднене з природним спільноsvітом: «Індивід стає людиною лише в спільному бутті з іншими людьми взагалі, спільнобуття природного спільноsvіту також належить до означення людства... Людство існує тільки в співіснуванні з іншими – людьми, тваринами, рослинами, ландшафтами та стихіями» [6, с. 88]. Тому коло відповідальності людини поступово поширюється на вищих тварин (мамалізм), на інших живих істот (біоцентризм) і, зрештою, на весь універсум. «Сфера відповідальності тепер настільки вагома, – підсумовує Маєр-Абіх, – що ніщо більше не може існувати тільки заради іншого: ні частина людства тільки заради якоїсь іншої частини, ні інші живі істоти тільки заради людей, ні стихія життя тільки задля живих істот» [6, с. 96–97].

Таким чином, етика відповідальності [4] має лягти в основу подолання як глобальної екологічної, так і антропологічної кризи. Спроби ж подолання цих криз відокремлено одна від одної заздалегідь приречені на провал. «Нам не подолати кризи, – пише український філософ А. Єрмоленко, – якщо ми з увагою та повагою не ставитимемося до прийдешніх поколінь, надаючи їм шанс вирішувати самим ті проблеми, які постають перед ними. А для цього ми маємо подбати про те, щоб залишити їм у спадок умови їхнього існування, зберегти їм природу для життя» [5, с. 401].

Отже, відповідальність, вкладає у зміст концепції сталого розвитку, належить до відповідальності, орієнтованої на майбутнє, оскільки сучасні покоління мають нести відповідальність за прийнятні умови життя наступних поколінь, а значить, і за власну діяльність. Цей принцип стосується як кожної особистості та її повсякденної діяльності, так і діяльності політиків, бізнесових груп, держав тощо.

Понад те міра відповідальності останніх зростає відповідно до масштабу схвалюваних ними рішень та їх потенційних наслідків. Це стосується насамперед таких проблем, як втручання в геном людини, використання генетично модифікованих організмів (ГМО), нанотехнологій, розвиток атомної енергетики і захоронення радіоактивних речовин та інших шкідливих відходів, видобутку сланцевого газу тощо. Наприклад, рішення стосовно використання ГМО в продуктах харчування ухвалюються зараз під приводом задоволення продовольчих потреб людей, які потерпають від браку продуктів харчування і недоїдають сьогодні. Але невідомо, яким чином споживання таких продуктів позначиться на природних екосистемах, умовах життя та на здоров'ї наступних поколінь. Тому максимую ухвалення рішень має бути не тільки додержання чинних норм і приписів, що відповідають поточному стану справ, а й відповідальність за можливі наслідки в майбутньому.

Таким чином, відповідальність можна розглядати як ключове поняття концепції сталого розвитку, а етику відповідальності – як необхідну умову її

впровадження в життя. Відповідальність також має зростати відповідно до прискорення науково-технічного прогресу, бо із зростанням потужності новітньої техніки та розширенням можливостей технологій зростають і пов'язані з ними ризики та небезпеки, особливо для наступних поколінь.

Проблема відповідальності набуває ключового значення в сучасній практичній філософії. Тому видається важливим перекинути місток між філософським осмисленням проблеми відповідальності та практиками включення відповідальності у сферу повсякденного життя окремих людей і спільнот, проаналізувавши роль освіти у формуванні відповідальності. Такий підхід цілком виправданий, оскільки **«філософське осмислення будь-яких антропологічних колізій органічно переростає у соціально-педагогічні розмисли** щодо антропосприятливості певної культури, соціуму та соціальної прихильності їх індивідуальних репрезентантів» [9, с. 400].

Освіта постає важливим чинником виховання відповідального ставлення до власної діяльності та її майбутніх наслідків. Зазвичай освіту визначають як діяльність, спрямовану на дітей та молодь, а отже, й на майбутнє. Завдання освіти як діяльності, спрямованої на майбутнє, збігається із завданням етики відповідальності та принципами концепції сталого розвитку. Це, зокрема, зафіксовано в низці визначальних міжнародних документів.

Серед них слід згадати Цілі розвитку тисячоліття, ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН у 2000 р. (Millennium Development Goals), де визначено вісім завдань, що постають перед людством на межі тисячоліть, у їхній тісній взаємопов'язаності. До цих завдань належать: подолання абсолютної бідності і голоду; забезпечення загальної початкової освіти; сприяння гендерній рівності з посилення ролі жінок; скорочення дитячої смертності; поліпшення материнського здоров'я; боротьба з ВІЛ/СНІД, малярією та іншими захворюваннями; досягнення екологічної збалансованості; розширення міжнародного партнерства заради розвитку. Позитивним знаком є те, що вже сьогодні світова спільнота докладає значних зусиль для вироблення спільних заходів з метою пом'якшення негативних наслідків глобалізації, у тому числі екологічних, а також з метою мобілізації спільних, насамперед інтелектуальних, ресурсів [2, с. 80].

Перелік Цілей розвитку тисячоліття свідчить про те, що освіта розглядається як важливий інструмент розв'язання глобальних проблем сучасності та забезпечення екологічної збалансованості у майбутньому.

Важливість освіти для формування відповідального ставлення людини, особливо молоді, до своєї діяльності тепер і в майбутньому також зафіксована у Звіті Конференції ООН зі сталого розвитку, що відбулася в червні 2012 р. в Ріо-де-Жанейро і була присвячена двадцятилітньому поступу світової гро-

мадськості у впровадженні: «Ми визнаємо, що молоді покоління є охоронцями майбутнього і потребують кращої якості освіти та доступу до освіти понад початковий рівень. Тому ми маємо підвищити якість нашої освіти для того, аби підготувати людей до впровадження сталого розвитку, в тому числі й за рахунок посиленого підготування вчителів, розвитку освітніх програм зі сталого розвитку, підготування навчальних програм, спрямованих на підготування студентів для здійснення кар'єри у сферах, пов'язаних із сталим розвитком, а також більш ефективного використання інформативних і комунікативних технологій для кращого вивчення досягнень» [11, с. 44].

Український філософ В. Табачковський зауважує, що кінцевим «соціально-педагогічним наслідком має стати ствердження у людини відчуття її спроможності й повновартості, що для сучасної України має чи не першорядну значущість» [9, с. 399]. Для цього слід навчити людину, особливо молоду, «техніці турботи про себе». Безупинне «піклування про себе» В. Табачковський пов'язує із «злагодою із собою». Але, як уже було показано з посиланням на концепцію відповідальності Маєр-Абіха, у сучасному світі турбота про себе та злагода із собою неможливі без турботи про інших, тобто без турботи про спільносвіт, частиною якого постає індивід. «Завдяки людині, – пише Маєр-Абіх, – природа має своє продовження, позаяк ми приносимо культуру у світ. Культура є нашим внеском в історію природи» [6, с. 133].

Але культуру творять конкретні люди, пов'язані зі світом численними каналами. Тому роздуми про становище людини, її стосунки з іншими людьми і природою мають бути персоніфікованими, такими, що враховують як індивідуальне буття людини, так й її відповідальність за буття інших. Адже «кожна зі складових людського способу життя, – зазначав В. Табачковський, – вплетена в такі складні взаємодії, що без них розмова про “людину взагалі” може звестися до найбанальнішого “загальничка”» [9, с. 312]. В умовах екологічної кризи це стає особливо актуально, інакше замість дієвих програм на захист природи, а отже, й самої людини матимемо схоластичні настанови та моралізаторство. Завдання, таким чином, полягає в переведенні теоретичних принципів етики відповідальності в практику життя та ухвалення рішень.

Для того, аби культура дійсно стала спільним внеском в історію природи, кожна людина покликана зробити свій власний внесок в культуру, а отже, й у спільносвіт, творячи нове і долаючи некультурність. Останнє досягається за допомогою освіти, оскільки культура є вищим виявом людської освіченості та професійної компетенції. Водночас освіта є важливою підсистемою культури, що виступає каналом, через який здійснюється зв'язок людини та суспільства, унаочнюються причетність людини до цінностей культури, розвиток у культурі, унаслідок чого формується культура особистості [8, с. 75–76].

Сьогодні рівень культури людини значною мірою визначається через усвідомлення нею цінності і самоцінності природи та світу, через її відповідальне ставлення до як інших людей, так і до природи загалом, а отже, й перед майбутнім. Тому сучасна людина має виробити в собі здатність помічати, сприймати та відчувати увесь спільносвіт. Відповідальність за світ і спільносвіт реалізується не тільки через особисті дії на захист природи, а й через протидію руйнівній поведінці інших. Про це добре сказано в книзі А. Гора «Земля у рівновазі», де він описує свій особистий шлях до усвідомлення відповідальності за збереження нашої планети: «Як завжди, легше побачити необхідність зміни на широкому тлі, ніж на особистому. Проте якби кожна людина пройнялася почуттям особистої відповідальності, то це допомогло б гарантувати, що кардинальна зміна таки настане... Кожен з нас має взяти на себе більшу відповідальність за погіршення глобального довкілля; кожен з нас повинен суворо поглянути на звички і дії, що відображають цю згубну кризу і призвели до неї... Що більше я шукаю корені глобальної кризи довкілля, то більше переконуюся, що це є зовнішній прояв внутрішньої кризи, тобто... духовної» [3, с. 75–76].

Отже, освіта є важливим чинником упровадження в життя принципів сталого розвитку, а сам освітній процес має розглядатися не тільки як процес передавання знань (інформації) від вчителя до учня, а й як виховання духовної відповідальної особистості. У свою чергу, без екологічної освіти будь-яка освітня система буде неповною і неспроможною виконати свою соціальну функцію.

Висновки. Практичне впровадження засад концепції сталого розвитку, спрямованої на подолання екологічних криз сучасності та забезпечення екологічно безпечного майбутнього, передбачає розроблення не тільки ефективних моделей соціально-економічного розвитку та вдосконалення екологічної політики, а й зміну морально-етичних орієнтирів суспільства.

Відповідальність є ключовим етичним поняттям концепції сталого розвитку. Відповідальність, вкладає у зміст концепції сталого розвитку, належить до відповідальності, орієнтованої на майбутнє, оскільки сучасні покоління мають нести відповідальність за прийнятні умови життя наступних поколінь, а отже, й за власну діяльність. Етику відповідальності слід розглядати як необхідну умову впровадження в життя принципів сталого розвитку.

Завдання освіти як діяльності, спрямованої на майбутнє, збігається із завданням етики відповідальності та принципами концепції сталого розвитку. Екологічна освіта має стати невід'ємною складовою будь-яких освітніх програм і проєктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відповідальність // Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – С. 87.
2. Гардашук Т. В. Збалансована глобалізація як парадигма для XXI століття / Т. В. Гардашук // Інтелект. Особистість. Цивілізація : темат. зб. наук. праць із соц.-філос. пробл. / голов. ред. О. О. Шубін. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2008. – Вип. 6. – С. 77–83.
3. Гор А. Земля у рівновазі. Екологія і людський дух / Альберт Гор, пер. з англ.: ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття» та Інститут сталого розвитку ; А. Гор. – К. : Інтелсфера, 2001. – 404 с.
4. Єрмоленко А. М. Відповідальності етика / А. М. Єрмоленко // Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – С. 87–88.
5. Єрмоленко А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи : монографія / А. М. Єрмоленко. – К. : Лібра, 2012. – 416 с.
6. Маєр-Абіх К. М. Повстання на захист природи. Від довкілля до спільноствіту / пер. з нім. А. Єрмоленка ; К. М. Маєр-Абіх. – К. : Лібра, 2004. – 196 с.
7. Мельник Л. Г. Передумови ефективності освітніх трансформацій у контексті сталого розвитку на основі формування екополісу / Л. Г. Мельник, О. В. Шкарупа // Національна система освіти для збалансованого розвитку (матеріали наук.-практ. конф., 24 квіт. 2012 р.). – К. : Центр екол. освіти та інформації, 2012. – Т. 3. – С. 11–15.
8. Образование, общество, культура : монография / Нар. укр. акад. ; под общ. ред. В. Ф. Сухиной. – Харьков : Изд-во НУА, 2006. – 252 с.
9. Табачковський В. Г. Полісвітнісе homo: філософсько-мистецька думка в пошуках «неєвклідової рефлексивності» / В. Г. Табачковський. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2005. – 432 с.
10. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>.
11. Report of the United Nations Conference on Sustainable Development (Rio de Janeiro, Brazil, 20–22 June 2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unctd.org/content/documents/814UNCSD%20REPORT%20final%20revs.pdf>.

ЭТИКА ОТВЕТСТВЕННОСТИ И ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Филянина Н. Н.

Ответственность является ключевым этическим понятием концепции устойчивого развития. Ответственность, вложенная в содержание концепции устойчивого развития, относится к тому виду ответственности, которая ориентирована на будущее, поскольку современные поколения должны нести ответственность за будущее поколения, а значит, и за собственную деятельность. Этику ответственности следует рассматривать как необходимое условие внедрения в жизнь принципов устойчивого развития. Задавание образования как деятельности, ориентированной на

будущее, совпадает с заданием этики ответственности и принципами концепции устойчивого развития. Экологическое образование должно стать неотъемлемой составляющей всех образовательных программ и проектов.

Ключевые слова: устойчивое развитие, ответственность, этика ответственности, экологическое образование.

ETHICS OF RESPONSIBILITY AND ENVIRONMENTAL EDUCATION

Filyanina N. M.

Responsibility is a key ethical notion of the concept of sustainable development. Responsibility in the context of the concept of sustainable development belongs to the future-oriented responsibility, because current generations should be responsible for the acceptable living conditions of the future generations. Consequently, current generation shave to be responsible for own actions. Ethics of responsibility should be considered as necessary condition of implementation of the principles of sustainable development. The goal of education as the future-oriented activity coincides with the task of ethics of responsibility and the principles of sustainable development. Environmental education has be come an integral part of all educational programs and projects.

Key words: steady development, responsibility, ethics of responsibility, ecological education.

